

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v3.2024.20>

А. Ю. Куликович
кандидат юридичних наук
orcid.org/0009-0007-7596-7776

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ ПОРТРЕТ ЧЛЕНІВ РЕЛІГІЙНИХ СЕКТ

Стаття присвячена кримінологічному портрету членів релігійних сект, зокрема дослідженню їхніх психологічних рис, соціальних особливостей та впливу релігійної ідеології на поведінку. У роботі детально проаналізовані основні характеристики особистості, які визначають приєднання до релігійних культів, а також риси, що сприяють їхній криміногенній діяльності. Вивчення лідерів релігійних сект виявило, що більшість з них мають виражені риси антисоціального розладу особистості, такі як психопатія, макіавеллізм і нарцисизм. Ці риси сприяють їхній здатності маніпулювати послідовниками і вчиняти злочини, оскільки відзначаються відсутністю емпатії, низьким рівнем моральних норм та використанням як чесних, так і нечесних методів для досягнення своїх цілей. Члени релігійних сект демонструють помітні психологічні відмінності від інших злочинців. Високий рівень невротизму свідчить про їхню емоційну нестабільність і схильність до негативного когнітивного сприйняття. Низька екстраверсія вказує на їхню соціальну замкнутість і обмежене коло спілкування. Низький рівень сумлінності, виявляючись у формі слабого самоконтролю та високої імпульсивності, збільшує ймовірність вчинення злочинів під впливом лідерів сект. Аналіз показує, що багато членів сект мають травматичний досвід раннього життя, який впливає на їхню схильність до приєднання до культів. Низький рівень освіти і соціально-економічний статус також є важливими факторами, що сприяють їхній вразливості до маніпуляцій. Особливу увагу у статті приділено впливу релігійної ідеології на членів сект. Їхній викривлений світогляд і релігійні передумови роблять їх схильними до ідеалізму і прийняття еретичних ідей, що полегшує маніпуляцію з боку лідерів культів. Висока сприйнятливість до зовнішніх впливів і соціальна ізоляція посилюють їхню залежність від групи і сприяють підбурюванню до злочинної діяльності. Стаття робить вагомий внесок у розуміння механізмів кримінальної поведінки членів релігійних сект і надає цінну інформацію для практиків і дослідників у сфері кримінології та психології.

Ключові слова: релігійні культи, кримінальні правопорушення, кримінологічний портрет, антисоціальний розлад особистості, психологічний аналіз, соціально-психологічні фактори, релігійний вплив.

Kulykovych A. Yu. CRIMINOLOGICAL PORTRAIT OF MEMBERS OF RELIGIOUS SECTS

The article is devoted to the criminological portrait of members of religious sects, in particular, to the study of their psychological traits, social characteristics and the influence of religious ideology on behavior. The paper analyzes in detail the main personality characteristics that determine joining religious cults, as well as the traits that contribute to their criminal activity. The study of religious sect leaders revealed that most of them have pronounced features of antisocial personality disorder, such as psychopathy, Machiavellianism, and narcissism. These traits contribute to their ability to manipulate followers and commit crimes, as they are characterized by a lack of empathy, low moral standards, and the use of both fair and unfair methods to achieve their goals. Members of religious sects show marked psychological differences from other criminals. High levels of neuroticism indicate their emotional instability and a tendency to negative cognitive perception. Low extraversion indicates their social isolation and limited social circle. Low conscientiousness, manifested in the form of weak self-control and high impulsivity, increases the likelihood of committing crimes under the influence of sect leaders. The analysis shows that many cult members have traumatic experiences in their early life that influence their tendency to join cults. Low levels of education and socioeconomic status are also important factors contributing to their vulnerability to manipulation. The article pays special attention to the influence of religious ideology on cult members. Their distorted worldview and religious background make them prone to idealism and acceptance of heretical ideas, which facilitates manipulation by cult leaders. Their high susceptibility to external influences and social isolation increase their dependence on the group and contribute to incitement to criminal activity. The article makes a significant contribution to the understanding of the mechanisms of criminal behavior of members of religious sects and provides valuable information for practitioners and researchers in the field of criminology and psychology.

Key words: religious cults, criminal offenses, criminological portrait, antisocial personality disorder, psychological analysis, socio-psychological factors, religious influence.

Постановка проблеми. Релігійні секти, зокрема ті, які функціонують у формі культів, представляють собою суттєву соціальну і кримінологічну проблему. Їх діяльність часто супроводжується

значними негативними наслідками як для індивідуальних членів, так і для суспільства в цілому. Для розуміння специфіки кримінальної поведінки членів релігійних сект необхідно дослідити їхні

особливості з кримінологічної та психологічної точок зору. Наукові дослідження виявляють, що лідери релігійних сект часто демонструють анти-соціальні риси особистості, такі як психопатія, макіавеллізм і нарцисизм. Ці риси не тільки формують їхній стиль керівництва, але й підвищують їхню здатність до маніпуляцій та злочинної діяльності. Лідери культів використовують свою харизму і маніпулятивні навички для контролю над послідовниками, що дозволяє їм здійснювати дії, які суперечать загальноприйнятим моральним і правовим нормам. Члени релігійних сект зазвичай мають специфічні психологічні риси, такі як високий рівень невротизму і низька екстраверсія, які роблять їх більш вразливими до маніпуляцій і злочинної поведінки. Високий рівень невротизму вказує на їхню емоційну нестабільність і схильність до негативних емоційних переживань, що може підштовхувати їх до сліпого слідування культу. Низька екстраверсія часто корелює з соціальною ізоляцією і обмеженим соціальним колом, що збільшує їхню залежність від групи. Серед соціально-економічних факторів, які сприяють приєднанню до релігійних сект, можна виділити низький рівень освіти і погані економічні умови. Ці фактори обмежують доступ до інформації і освіти, що знижує здатність критично оцінювати культу і їхню діяльність. Як показують дослідження, члени сект часто походять з сільських районів або бідних верств населення, що робить їх більш вразливими до релігійних ідеологій і обману. У зв'язку з цим, постає важливе питання: як особистісні, психологічні та соціальні характеристики членів релігійних сект впливають на їхню кримінальну поведінку і які фактори найбільше сприяють цьому процесу? Яким чином релігійні культові групи використовують ці характеристики для підвищення своєї ефективності в маніпуляції та здійсненні злочинів? Відповідь на ці питання дозволить глибше зрозуміти механізми кримінальної поведінки в контексті релігійних культів і розробити ефективні стратегії для попередження та протидії негативним наслідкам діяльності таких груп. Це також допоможе створити більш обґрунтовані підходи до реабілітації постраждалих і запобігання повторним випадкам злочинної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У останні роки дослідження кримінологічного портрета членів релігійних сект набуло значної актуальності завдяки зростанню інтересу до соціально-психологічних аспектів кримінальної поведінки та маніпуляційних стратегій релігійних груп. Дослідження, проведені в останні роки, зосереджені на аналізі особистісних рис лідерів релігійних сект, таких як антисоціальний розлад особистості, темна тріада (психопатія, макіавеллізм, нарцисизм) та їхній вплив на маніпуляцію та

контроль над послідовниками. Наприклад, дослідження, опубліковане в журналі «Personality and Individual Differences» показало, що лідери сект часто мають високі показники психопатії і макіавеллізму, що дозволяє їм ефективно маніпулювати своїми прихильниками та вчиняти злочини.

У публікаціях Г.П. Байдако аналізуються соціально-економічні фактори, які сприяють приєднанню до релігійних сект. Зокрема, дослідження виявили, що члени релігійних сект часто походять з менш забезпечених верств населення, з обмеженим доступом до освіти, що робить їх більш вразливими до маніпуляцій.

Останні дослідження в області психолексичних теорій показують, що члени релігійних сект часто мають високі показники невротизму і низькі показники екстраверсії, що робить їх більш вразливими до психологічного впливу і маніпуляцій. Високий рівень невротизму асоціюється з схильністю до негативного сприйняття та більшою готовністю до сліпого слідування в умовах стресу.

Дослідження О.В. Старкова, Р.Ю. Савонюка, Є.В. Ліхштейна аналізують, як релігійні секти використовують соціальну динаміку для підтримання контролю над членами і організації злочинної діяльності. Особливу увагу приділяють способам, якими лідери сект маніпулюють соціальною і груповою динамікою для здійснення кримінальних актів і підтримання влади.

В останніх публікаціях S.A. Nassan, розглядаються стратегії профілактики і реабілітації осіб, які постраждали від впливу релігійних сект. Дослідження підкреслюють важливість створення ефективних програм реабілітації та підтримки для колишніх членів сект, щоб допомогти їм відновитися і інтегруватися в суспільство.

Загалом, сучасні дослідження підкреслюють комплексний характер проблеми кримінологічного портрета членів релігійних сект і вказують на необхідність інтегрованого підходу до її вирішення, який би враховував як психологічні, так і соціально-економічні аспекти.

Метою є всебічне дослідження кримінологічного портрету членів релігійних сект, зокрема, визначення особистісних і соціально-психологічних характеристик, що впливають на їхню кримінальну поведінку. Автор ставить за мету розібрати оцінку впливу антисоціальних рис особистості, таких як психопатія, макіавеллізм і нарцисизм, на поведінку лідерів релігійних сект і їх здатність до маніпуляцій; вивчення таких характеристик, як невротизм, екстраверсія, сумнінність і їхній вплив на підвищену вразливість членів сект до маніпуляцій і злочинної діяльності; провести аналіз соціально-економічних умов, таких як рівень освіти і економічний статус, що сприяють приєднанню до релігійних сект і впливають на злочинну поведінку; розкрити способи, якими релігій-

ні культові групи використовують психологічні і соціальні фактори для маніпуляцій і здійснення злочинів; сформулювати практичні рекомендації для ефективного запобігання і боротьби з негативними наслідками діяльності релігійних сект, включаючи стратегії реабілітації постраждалих.

Стаття спрямована на надання комплексного розуміння кримінологічного портрета членів релігійних сект, що дозволить розробити ефективні стратегії для боротьби з їхньою злочинною діяльністю і підтримки постраждалих.

Виклад основного матеріалу. Релігійні секти, які часто мають значний вплив на своїх adeptів, представляють собою особливий соціальний феномен з точки зору кримінології. Лідери таких груп, завдяки своїм харизматичним і маніпулятивним здібностям, здатні створювати та підтримувати структури, що сприяють розвитку антисоціальної поведінки серед їхніх послідовників. Поняття «релігійні секти» охоплює широкий спектр організацій, що відрізняються своїми релігійними вченнями і практиками, однак багато з них мають спільні риси, які можуть включати елементи маніпуляцій, контроль і навіть кримінальної діяльності [4, с. 302].

Більшість лідерів релігійних сект характеризуються наявністю антисоціального розладу особистості та проявами темної тріади, включаючи психопатію, макіавеллізм і нарцисизм. Ці індивіди демонструють відсутність совісті або жаль, проявляють йогоїзм і мають низький рівень емпатії, при цьому досягають своїх цілей за допомогою як морально допустимих, так і неетичних методів [7, с. 8]. Їхня злочинна поведінка свідчить про сильне проявлення антисоціальних тенденцій і маніпуляційного впливу на своїх послідовників. Лідери сект часто володіють високими соціальними навичками, що дозволяють їм ефективно встановлювати соціальні зв'язки і проявляти лідерські здібності, необхідні для розвитку і утримання групи. Вони вражають своїм красномовством, чарівністю і схильністю до демонстрації своїх ірраціональних і девіантних переконань перед членами секти. Ці риси сприяють залученню нових adeptів та здійсненню психічного контролю над ними.

Дослідження показують, що багато лідерів релігійних сект пережили значні травматичні події в ранньому віці або дитинстві, що могло сформувати асоціальні риси особистості. Їхнє минуле часто включає елементи насильства або нестабільності, що залишили глибокі психологічні шрами і сприяли формуванню антисоціальної особистості [5, с. 108]. Як правило, ці індивіди мають низький рівень освіти, характеризуються менш раціональним мисленням і схильні до екстремістських та феодальних ідей. Їхня відсутність культурних якостей і освіти часто супроводжується певними релігійними передумовами.

Наприклад, Чарльз Менсон, відомий лідер культу, пережив жахливе дитинство: його мати була повією і часто потрапляла до в'язниці, а після всиновлення тіткою він став жертвою сімейного насильства. Хунчжи Лі, ще один відомий лідер, виріс в бідній родині, його батьки розлучилися, а сам він отримав лише неповну середню освіту. Лі був нормальним, але самовпевненим студентом. Вейшань Чжао, ще один приклад, також народився в бідній родині і пережив важке дитинство. Як старший син у сім'ї, він брав на себе значну відповідальність і тиск [3, с. 185].

Ці приклади ілюструють, як особистісні травми і соціально-економічні умови можуть впливати на формування злочинних тенденцій у лідерів релігійних сект. Вони часто починають як звичайні люди, але під впливом складних життєвих умов і особистих трагедій можуть обрати шлях злочинної діяльності, перетворюючи свої травми і нещастя в інструменти маніпуляції і контролю над іншими.

З точки зору особистісних характеристик, використовуючи модель NEO-FFI, емпіричні дослідження виявили суттєві відмінності між членами релігійних сект і іншими злочинцями.

Сучасні дослідження особистості часто спираються на ієрархічну модель, відому як «Велика П'ятірка» (Big Five). Ця модель є надзвичайно популярною в психометрії і базується на п'яти основних характеристиках особистості, що відображають різні аспекти людської природи. Акронім «OCEAN» допомагає запам'ятати ці п'ять ключових факторів: Openness to Experience (відкритість до досвіду), Conscientiousness (сумлінність), Extraversion (екстраверсія), Agreeableness (приємність) та Neuroticism (нейротизм). Ця п'ятифакторна модель отримала підтвердження в численних психометричних дослідженнях, що засвідчує її високу конвергентну валідність і стабільність у різних контекстах [1, с. 208].

Таким чином, ми спостерігаємо значну кореляцію між п'ятифакторною моделлю особистості і соціонічними дихотоміями. Варто зазначити, що Велика П'ятірка і соціоніка розвивалися паралельно, але мали різні історичні витоки. Соціоніка, сформульована Аушрою Аугустінавічюте в 1970-х роках, базується на теорії типів Карла Юнга, а перша публікація, що офіційно окреслює цю дисципліну, датована 1980 роком.

Велика П'ятірка, в свою чергу, розвивалася на основі 3-факторної моделі Ганса Айзенка, яка включала екстраверсію, нейротизм і психотизм. Виникнення Великої П'ятірки стало відповіддю на труднощі, пов'язані з виокремленням психотизму як окремого фактору [2, с. 666]. Перші дослідження моделі були проведені в 1960-х роках, а термін «Big Five» був вперше введений Льюїсом Голдбергом у 1981 році, підкреслюючи широту охоплення і включення факторів нижчого порядку.

Психолексичний підхід, використаний Голдбергом та іншими вченими, передбачає, що мова є основним інструментом для ідентифікації особистісних рис. Цей підхід, вперше запропонований сером Френсісом Гальтоном у 1884 році, демонструє значну ефективність у класифікації рис особистості через мовні ознаки. Члени релігійних сект часто демонструють високий рівень невротизму, що характеризується емоційною нестабільністю та схильністю до підвищеного емоційного реагування [6, с. 108]. Ця риса веде до підвищеної вразливості до стресових ситуацій і негативного когнітивного сприйняття, що, в свою чергу, сприяє їх сліпому підкоренню і маніпуляціям з боку лідерів секти.

Іншою значущою характеристикою є низький рівень екстраверсії, що свідчить про соціальну замкнутість і невпевненість у собі. Члени релігійних сект часто демонструють соціальну ізоляцію та обмежене коло спілкування, що може мати ознаки аутизму. Вступ до секти часто приносить їм відчуття сильного соціального зв'язку, яке вони раніше не відчували. Під впливом аномального психічного стану та групового тиску, такі особи можуть легше вчиняти злочини, відповідно до наказів або ідей лідерів.

Ще однією суттєвою рисою є низькі показники сумлінності, що відображається в низькому рівні самоконтролю, слабкій волі та високій імпульсивності. Ці характеристики роблять членів сект більш вразливими до злочинної поведінки, оскільки вони можуть діяти без врахування довгострокових наслідків своїх дій. Сумлінність, що включає самосвідомість і планування, часто є недоступною для таких індивідів, що підвищує ймовірність їхньої участі у злочинних діях.

Крім того, члени релігійних сект часто мають викривлений світогляд і ціннісні орієнтації, що спотворюють їхнє сприйняття реальності. Вони схильні до ідеалізму та віри в надприродні сили, що робить їх більш сприйнятливими до вигадок і маніпуляцій, розповсюджених лідерами секти. Їхня схильність до атрибуції зовнішніх причин, таких як божественне втручання, робить їх особливо уразливими до ментального контролю та маніпуляцій, що в свою чергу легітимізує їхні дії в рамках культових переконань.

Дані також свідчать, що члени сект часто мають нижчий рівень освіти і походять із соціально-економічно незабезпечених регіонів, таких як сільська місцевість. Відсутність доступу до якісної освіти і ресурсів може сприяти їхній легковірності і відсутності критичного мислення, що робить їх більш схильними до слідування культовим вказівкам [8, с. 19]. Село або регіони з низьким рівнем економічного розвитку характеризуються меншим доступом до наукових знань і критичного аналізу, що може сприяти простому прийняттю культових вірувань без належної перевірки.

Таким чином, кримінологічний портрет членів релігійних сект демонструє, що їхні особистісні характеристики, соціально-економічний статус і рівень освіти суттєво впливають на їхню вразливість до маніпуляцій і злочинної поведінки. Вивчення цих аспектів допомагає краще зрозуміти механізми, через які релігійні сектанти стають учасниками злочинних дій, а також розробити більш ефективні методи для виявлення та запобігання такій поведінці.

Висновки. Отже, лідери релігійних сект часто демонструють виражені риси антисоціального розладу особистості, включаючи компоненти темної тріади: психопатію, макіавеллізм і нарцисизм. Вони зазвичай мають низький рівень емпатії, не здатні відчувати провини або жаль, і можуть використовувати як чесні, так і нечесні методи для досягнення своїх цілей. Ці характеристики сприяють їхньому маніпулятивному впливу на послідовників та злочинній поведінці. Члени сект часто відрізняються високим рівнем невротизму, що свідчить про нестабільність емоцій і легкість піддавання зовнішнім впливам. Низька екстраверсія вказує на їхню соціальну замкнутість і обмежений досвід спілкування. Низька сумлінність веде до низького рівня самоконтролю, що підвищує схильність до імпульсивних і злочинних дій під впливом лідерів. Багато членів сект мають травматичний досвід раннього життя, що може включати серйозні життєві події або проблеми в дитинстві. Цей досвід сприяє розвитку асоціальної особистості та підвищеній сприйнятливості до маніпуляцій. Низький рівень освіти і економічний стан також грають роль у їхній сприйнятливості до культів. Члени релігійних сект часто мають викривлений світогляд і релігійні передумови, що робить їх більш схильними до ідеалізму та прийняття еретичних ідей. Лідери культів використовують ці особливості для маніпуляції, створюючи і підтримуючи середовище, в якому члени сект стають легшими для контролю і підбурювання до злочинних дій. Висока сприйнятливості членів сект до зовнішніх впливів робить їх більш уразливими до маніпуляцій з боку лідерів. Соціальна ізоляція і обмежені соціальні зв'язки збільшують їхню залежність від групи, що дозволяє лідерам здійснювати ефективний психічний контроль. Для глибшого розуміння кримінологічного портрета членів релігійних сект необхідно провести подальші дослідження, що охоплюють як психологічні, так і соціальні аспекти. Це включає дослідження впливу різних факторів на готовність до приєднання до сект і їхню поведінку в рамках цих груп.

На нашу думку кримінологічний портрет членів релігійних сект формується під впливом складного поєднання особистісних рис, психологічних травм, соціальних факторів та ідеологічно-

го маніпулювання, що має важливе значення для розробки ефективних стратегій протидії релігійним культистським впливам.

Література

1. Edmonds, W. M.. Followership, sacrificial leadership and charisma: A focus group study of survivors from the Jonestown massacre. *University of Maryland Eastern Shore*. 2011, p. 206–213.
2. Chan, C. S. C. The Falun Gong in China: a sociological perspective. *The China Quarterly*, 179, 2004, p. 665–683.
3. Шапар В.Б. До проблеми аутодеструктивної поведінки adeptів релігійно-культових новоутворень. *Право і безпека*. 2003. Т. 2. №1. С. 184–186.
4. Кримінальне право України: особлива частина / за ред. В. Я. Тація, В. В. Сташиса, М. І. Бажанова. К. : Юрінком Інтер, 2002. 496 с.
5. Тимченко О.В., Шапар В.Б. Полоненики релігійного екстазу: Психологія релігійних сект. Харків : Прапор, 1998. 477 с.
6. Хамітов Н.В. Філософська антропологія: актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту. Київ : КНТ, 2017. 394 с.
7. Сердюк П.П. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми ввезення, виготовлення та розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості : автореф. дис. ... канд. юр. наук. Одеса. 2005. 21 с.
8. Сіренко С. «Тоталітарні секти зброя масової поразки?». *Студентська Газета*. 2004. № 44. С. 16–22.